

ר' אלרן אליעזר מונסונגו

סדר הפרשיות בתפילין

הקדמה

על חשיבות מצוות תפילין כתב ספר החינוך³⁷:

"והעניין בארבע פרשיות אלו יותר מבשאר פרשיותיה של תורה, לפי שיש באלו קבלת מלכות שמים ואחדות השם, ועניין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חידוש העולם והשגחת השם בתחתונים, ואלה הם יסודות דת יהודית. ולכן נצטוונו להניח יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו, כי שני אלה האברים יאמרו חכמי הטבע שהן משכן השכל, ובהניחנו עליהם דברים אלו לזיכרון נתחזק בהם ונוסיף זכר בדרכי השם ונזכה לחיי עד..."

ועוד נזכיר את דברי הסמ"ג³⁸ ב"תוכחת על ביטול מצוות תפילין"³⁹:

"כי משש מאות ושלוש עשרה מצוות שנצטוו לישראל, אין לך שום מצווה שתהא אות ועדות, כי אם שלש מצוות, והם מילה ושבת ותפילין, שנכתב בשלושתן אות, והם שלשתן אות ועדות לישראל שהם עבדים להקב"ה, ועל פי שנים עדים יקום דבר. כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אא"כ יש לו שני עדים שהוא יהודי, הלכך בשבת, ויום טוב שנקרא שבת, ושבת נקרא אות, פטור אדם מלהניח תפילין כי די שיש לו שני עדים שהוא יהודי, עדות שבת ועדות מילה. אבל בחול, חייב כל אדם להניח תפילין כדי שיהא לו שני עדים, אות תפילין עם אות המילה. וכל מי שאינו מניח תפילין, אין לו כי אם עד אחד שהוא יהודי ולכך חשבו כמנודה לשמים בפרק ערבי פסחים⁴⁰..."

37. מצווה תכב.

38. סמ"ג חלק מצוות עשה מצווה ג.

39. כך כינה את הדברים האלו של הסמ"ג מרן הרב זצ"ל בספרו חבש פאר הוצאת מוסד הרב קוק תשמ"ה עמ' יג.

40. פסחים קיג ע"ב.

עם כל זאת, בקיום מצווה זאת על ידי עם ישראל במשך הדורות, נתגלו מספר בעיות. לדוגמא, היו שהתבטלו מקיום מצווה זו מחמת זהירות יתרה בקדושת התפילין. כמו שכתב הסמ"ג⁴¹:

"כך דרשתי פרשה זו בגליות ישראל להוכיח שכל אחד ואחד חייב בתפילין ומזוזות... עוד זאת דרשתי להם, כי מה שאמרו רבותינו⁴² "תפילין צריכים גוף נקי כאלישע בעל כנפיים שלא ישן ושלא יפיח בהם", זהו באדם שמניחם כל היום כולו במצותן פן ישכחם עליו ויעשה בהם דבר שאינו הגון. אבל בשעת תפילה אין לך רשע שלא יהא ראוי לתפילין... ויהי אחר ארבעה אלפים ותשע מאות ותשעים וחמש שנים לבריאת עולם הייתה סיבה מן השמים להוכיח, ובשנת תתקצ"ו הייתי בספרד להוכיחם ואמץ הקב"ה זרועותיי בחלומות היהודים ובחלומות הגוים וחזיונות הכוכבים ויט עלי חסדו ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלוקים ועשו תשובות גדולות וקבלו **אלפים ורבבות** מצות תפילין מזוזות וציצית וכן **בשאר ארצות הייתי אחר כך ונתקבלו דברי בכל...**"

עוד בעיה נפוצה היא, מקום הנחת תפילין של ראש. עד כדי כך שמרן הרב קוק זצ"ל נתעורר וחיבר ספר שלם על עניין זה וכך כתב במאמר הפתיחה:

"ובמשך הזמן הגיע הקלקול בעוה"ר ביחס להירוס המצווה, מפני שנעזבה ולא נעשתה כמאמרה אצל **רבים מהמון העם** ביחס לתפלה של ראש, שעם כל האזהרה הגדולה של משנה שלמה⁴³ "נתנה על מצחו... הרי זו דרך מינות", נעזב העניין הקדוש הזה, ו**רבים** נותנים את התפלה של ראש, כולה או רובה, או לפחות מקצתה על המצח שלא כדת של תורה..."

וכן מחלוקות שונות באופן קיום המצווה, שעל הבולטת שבהן אני דן במאמר, והיא: "סדר הנחת הפרשיות בבתים", כך שיכול להיות שהמון רב מעם ישראל לא הניח תפילין כשרות מימיו, ולא רק זאת אלא בדרך ברכות לבטלה.

כהסבר על כל הנ"ל, יש להביא את דברי התוספות⁴⁴ שכתבו:

"ואין תימה על מה שמצווה זאת רפויה בידינו שגם בימי חכמים הייתה רפיה כדתניא בפרק ר' אליעזר דמילה⁴⁵ "ר"ש בן אלעזר אומר כל מצווה

41. סמ"ג שם.

42. שבת מט ע"א.

43. מגילה כד ע"ב.

44. שבת דף מט ע"א ד"ה כאלישע וכן הוא בסמ"ג הנ"ל ע"ש.

שלא מסרו עצמן ישראל עליה בשעת גזירת המלכות כגון תפילין עדיין היא רפויה בידם" והא דאמרינן בפרק קמא דראש השנה⁴⁶ "פושעי ישראל בגופן קרקפתא דלא מנח תפילין", אומר ר"ת דמיירי באותן שעושין מחמת מרד, ומבזין המצות ושוחקין ברצועה שבידם ובראשם, כדאמר ביומא⁴⁷ "פשעים אלו המרדין" ... "

ועוד נוסף את דברי רבינו בחיי⁴⁸ שכתב על עומק ופנימיות המצווה :

"כי כל מה שהעניין יותר נעלם ויותר פנימי הוא יותר סתום ובא הלשון בו בדרך קצרה ובמלות מועטות, כעניין המצווה שבתפילין שהזכיר בו הכתוב⁴⁹ "והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך", ולולא הקבלה לא היינו עומדין על עיקר מצווה זו מה היא, גם לא מנין הפרשיות כמה הן, גם לא היינו משיגים ממשמעות הכתובים המקומות שבגוף המיוחדים להם שבהם ראוי להניחן..."

ואנו נוסף, שגם לאחר דברי חז"ל, אופן קיום המצווה עדיין לא ברור לגמרי ועדיין שנוי במחלוקת⁵⁰.

נתחזק בקיום מצווה זו ובזכותה נזכה לקיום דברי הגמרא בברכות⁵¹ :

"ומנין שהתפילין עוז הם לישראל, דכתיב⁵² : "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך", ותניא רבי אליעזר הגדול אומר : אלו תפילין שבראש".

וכן לקיום דברי הגמרא בקידושין⁵³ : "עשה מצווה זו שבשבילה תכנס לארץ" למלוא אורך ורוחב ארצנו, במהרה בימינו אמן.

45. שם קל ע"א.

46. ראש השנה יז ע"א.

47. יומא לו ע"ב.

48. ויקרא כג כד, הובא בכה"ח (פאלאג'י) סי' י סעי' לד.

49. שמות יג טז.

50. יעידו על כך דברי הגאון מוילנא שיובאו לקמן, שכדי לצאת ידי חובת כל הדעות יש להניח ס"ד זוגות תפילין.

51. ברכות ו ע"א.

52. דברים כח י.

53. לו ע"ב.

הצגת המחלוקת

בתלמוד בבלי מסכת מנחות⁵⁴ מובא :

"תנו רבנן כיצד סדרן? קדש לי והי' כי יביאך⁵⁵ מימין, שמע⁵⁶ והי' אם שמוע⁵⁷ משמאל. והתניא איפכא? אמר אביי לא קשיא כאן מימינו של קורא כאן מימינו של מניח והקורא קורא כסדרן."

רש"י מפרש,⁵⁸ "כסדרן" כסדר הכתוב בתורה מוקדם מוקדם ומאוחר מאוחר: קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע.

ר"ת⁵⁹ נכדו, מחמת קושיא בלשון הברייתא, שחילקה בין קדש והיה כי יביאך בימינו לבין שמע והיה אם שמוע בשמאלו, מפרש שסדר הנחתן של הפרשיות בבתים הוא: קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך, והיה אם שמוע, שמע (ואז מובנת החלוקה בלשון הברייתא). ולגבי ה"כסדרן" מפרש ר"ת שהוא סוף לשון הברייתא, ופירוש "כסדרן" כסדר הנחתן בבתים.

יש להוסיף, שלפי האמור שם בגמרא⁶⁰ "אמר רב חננאל אמר רב החליף פרשיותיה פסולות" סדר ההנחה הוא לעיכובא ולשיטת רש"י תפילין כסדר ר"ת פסולות וכן להפך.

והנה מחלוקת זו, בסדר הנחת הפרשיות בתפילין, היא מחלוקת קדומה יותר. מצאנו במכילתא⁶¹ כשיטת רש"י. שנאמר שם:

"בד' מקומות מזכיר פרשת תפילין קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע מכאן אמרו מצות תפילין ארבע פרשיות כו'... כותבן כסדרן ואם כתבן שלא כסדרן יגנזו"

וא"כ משמע כסדר רש"י (אמנם בתוספות דחו ראייה זו לשיטת רש"י, ע"ש)

לעומת זאת, בירושלמי בסדר קדשים, נקטו כשיטת ר"ת. אמנם לפנינו אין את הירושלמי על סדר קדשים, אך ישנם עדים מהימנים על כך: כך נאמר בתיקוני

54. לד ע"ב.

55. שמות יג א-יז.

56. דברים ו ד-ט.

57. שם יא יג-כא.

58. רש"י מנחות לד ע"ב ד"ה והקורא קורא.

59. תוספות שם ד"ה והקורא קורא.

60. מנחות שם.

61. סוף פרשת בא הובא בתוספות הני"ל.

זוהר⁶²: "ובגין דא אוקמוה מארי דתלמודא ירושלמי הוויות באמצע⁶³..." וכן העיד על כך הראב"ד בפירושו על ספר יצירה⁶⁴, שהוא עצמו ראה בתלמוד ירושלמי מסדר קדשים דהוויות באמצע.

עוד יש להוסיף, שבמחלוקת זו הביאו גם ראיות ארכיאולוגיות המעידות על קדמות המחלוקת. לשיטת רש"י הביאו ראיה את התפילין שנמצאו בקברו של יחזקאל הנביא ע"ה, וכך כתבו הסמ"ג⁶⁵ והמרדכי⁶⁶:

"וגם שלחו כתב מארץ ישראל, שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישנים כסדר רש"י ז"ל ורמב"ם".

בב"ח על הטור⁶⁷ מובא שיש שדחו ראיה זו בטענה שהתפילין ההם היו פסולים ולכן גנוזים, ולא רק שאין ראיה מהם, אלא אפילו יש קושיא. אבל הב"ח דחה טענה זו וכתב: "ולא נהירא דלא היו צריכים גניזה, אלא להחליף הנחתן מבית זה לבית זה". ואם כן חזרה ראיה למקומה.

וכשיטת ר"ת נמצאו תפילין במערות א"י כנראה מזמן בית שני. וכך כתב הרב ראובן מרגליות זצ"ל בהערותיו לשו"ת מן השמים⁶⁸:

"בימים האחרונים נתגלו במערות א"י שרידים עתיקים מתקופת בית שני וסמוך לה, ומהם נמצאו תפילין מפלוגת לוחמים של חיל בר כוכבא, והפרשיות מסודרות כשיטת הרבינו תם...".

גם הגר"ש גורן זצ"ל בספרו תורת המועדים⁶⁹ דן בהשלכות ההלכתיות של הממצאים הארכאולוגיים שנמצאו במערות מדבר יהודה לגבי הלכות תפילין. ואלו מקצת מדבריו:

"וכעת באו הממצאים מואדי מורבעאת שבצד הירדני של ארץ ישראל, מצפון לעין גדי, המתייחסים כנראה לתקופת המרד של בר כוזיבא, שאירע כששים ושתיים שנה לאחר חורבן הבית השני (לפי חישובי

62. תיקוני הזוהר דף ט ע"א הביאו מרן החיד"א בספר שם הגדולים (מע' ספרים, ערך ירושלמי) כינוי לשיטת ר"ת בהנחת הפרשיות שאין פרשת שמע מפרידה בין והיה כי יביאך לזהיה אם שמוע.

64. הביאו מרן החיד"א בספר שם הגדולים (שם).

65. סמ"ג חלק מצות עשה מצווה כא כב.

66. הלכות תפילין דף יא ע"א בדפיו הובא בבית יוסף או"ח לד.

67. או"ח סי' לד סעי' א בסופו.

68. הוצאת מוסד הרב קוק עמ' מו.

69. הוצאת האידרא רבה ומסורה לעם ירושלים תשנ"ו עמ' 534-549.

החוקרים), ומאשרים את שיטת הגאונים ורבנו תם שהיתה כנראה מקובלת אצלם הלכה למעשה."

ובהמשך דבריו כתב:

"והנה באשר לפרשיות התפילין שנמצאו במערה האחרת מאותה תקופה שמקומה בלתי ידוע אין לנו הרבה ידיעות עליהן, באשר צילומן לא נתפרסם עדיין, אבל ידוע רק זאת שהפרשיות של יד נכתבו לפי סדר כתיבתן בתורה, כלומר "קדש" "והיה כי יביאך" "שמע" "והיה אם שמוע", דהיינו לפי שיטת רש"י והרמב"ם. מתגלית זאת אפשר ללמוד שהמחלוקת הזאת שבין הגאונים ר"ת, רש"י והרמב"ם, לא נוצרה בימיהם, אלא היו אלו שתי שיטות קדומות ביותר, וחילוקי מנהגים מימים ימימה ביחס לסדר הנחת הפרשיות בתפילין, והיו תמיד שני זרמים בקרב העם להלכה ולמעשה."

הפסיקה

רוב ככל הראשונים הכריעו כאחת מהשיטות הנ"ל, והניחו זוג תפילין אחד כל אחד לפי הכרעתו.

כר"י: הרמב"ם, 70 העיטור, 71 הרמב"ן, 72 רבינו יונה, 72 הרשב"א, 73 החינוך, 74 רבינו שמחה, 75 שבלי הלקט, 76 ספר הבתים, 77 ועוד.

כר"ת: רב שרירא גאון, 78 רבינו חננאל, 79 רבינו יוסף טוב עלם, 80 רבי יהודה בן ברזילי, 80 ה"ר אב ב"ד מלונייל, 80 רב סעדיה גאון, 81 הראב"ד, 82 האשכול, 83 היראים, 84 ועוד.

בנוגע לדעת מספר גאונים וראשונים ישנה מחלוקת בשאלה מה הייתה פסיקתם. הראשון שבהם הוא רבנו האי גאון, רוב הראשונים⁸⁵ כתבו ששיטתו הייתה כר"ת. אמנם, בשו"ת הרמב"ם⁸⁶ וכן בספר החינוך⁸⁷ כתבו שדעתו הייתה כרמב"ם ורש"י.

70. הלכות תפילין ומזוזות פ"ג הל' ה, תשובות הרמב"ם הוצאת מקיצי נרדמים ח"א תשובה קלט וח"ב תשובה רפ"ט.

71. ח"ב הלכות תפילין חלק ג' נז ב.

72. שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן מהדורת וורשא סי' רלד, וכן הובא באורחות חיים ח"א הלכות תפילין סי' כו.

73. שם וכן שו"ת הרשב"א מהדורת מכון ירושלים ח"א סי' תרלט.

74. מצווה רכ.

75. הגהות מיימוניות על הרמב"ם הנ"ל.

76. הוצאת באבער עמ' 384 (שימוש תפילין ועשייתן של רש"י).

77. מגדל דויד מצווה ז' הוצאת מכון שלם עמ' סג.

78. הובא במרדכי הלכות תפילין דף י ע"ד וכן בהגהות מיימוניות הנ"ל.

79. שם ובתוספות הנ"ל.

80. הובא בתוספות הנ"ל וכן במרדכי הנ"ל.

81. הובא בעיטור הנ"ל, ובשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן הנ"ל.

82. בהשגות על הרמב"ם הלכות תפילין פ"ג הלכה ה הובא בשו"ת הרשב"א הנ"ל.

83. ח"ב הלכות תפילין, מהדורת האלברשטאדט תרכ"ח עמ' 82.

84. ח"ב סי' שצט מהדורת ווילנא דף ריג ע"ב וכן בהגהות מיימוניות הנ"ל.

85. התוספות, הראב"ד, המרדכי, המנהיג, האשכול, היראים, שו"ת הרשב"א, הנ"ל.

86. הנ"ל.

87. הנ"ל.

גם שיטת ה"שמושא רבא" שנויה במחלוקת: רוב הראשונים⁸⁸ נקטו ששיטתו כרש"י, אך בספר האשכול⁸⁹ כתב ששיטתו כר"ת.

וכן לגבי שיטת הרי"ף ישנה מחלוקת: רוב הראשונים⁹⁰ נקטו ששיטתו כר"ת. אמנם בספר מגדל עוז על הרמב"ם כתב⁹¹ "הרב המחבר הזה [הרמב"ם] הוא מפרש כאשר קיבל מרבותיו ר"י בן גיאת ור"י אלפס...". דהיינו שהרי"ף סובר כשיטת הרמב"ם ורש"י. יש להעיר, שהרמב"ם עצמו כתב בתשובה⁹² שהרי"ף פסק כשיטת ר"ת (אמנם מתוך טעות, ע"ש).

וכן מצאתי סתירה, לכאורה, בדברי ה"המנהיג": בספר ה"מנהיג" שבהוצאת מוסד הרב קוק מובאים שלשה נוסחים מכתבי יד שונים של הלכות תפילין שכתב ה"מנהיג". בנוסח א'⁹³ וכן ג'⁹⁴ כתב כדברי ר"ת. אבל בנוסח ב'⁹⁵ כתב בפשיטות כדברי רש"י.

יש כמה ראשונים שכתבו שהמחלוקת לגבי סדר הפרשיות היא רק בתפילין של ראש, אבל בתפילין של יד לא נחלקו, ומשמע מהם, שר"ת מודה לרש"י שסדר הפרשיות הוא כסדרן בתורה. וכך כתב ספר מצוות קטן⁹⁶:

"ובסדר הנחתן **בבתיים של ראש**, נחלקו אבות העולם... ומכל מקום בתפילין של יד לא נחלקו וא"כ ירא שמים הרוצה לצאת ידי שניהם יהיו **לו שני תפילין של ראש**".

ובשו"ת פאר הדור⁹⁷ לרמב"ם הקשה על שיטה זו:

"ודין הוא שתהא כתיבת שניהם שווה, שהרי לדברי רבי יוסי⁹⁸ תולה עור על של ראש ומניחם על ידו, שמע מינה סידור אחד בשניהם".

88. מודפס במסכת מנחות בדף קכג הובא בתוספות הנ"ל וכן בהגהות מיימוניות על הרמב"ם הנ"ל ס"ק ג.

89. הנ"ל.

90. הובא במרדכי הנ"ל, ובשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן הנ"ל וכן בהגהות מיימוניות הנ"ל.

91. על הרמב"ם הנ"ל ד"ה כתב הראב"ד.

92. תשובות הרמב"ם הוצאת מקיצי נרדמים ח"ב תשובה רפ"ט.

93. ה"מנהיג" ח"ב עמ' תקצב.

94. שם עמ' תרכח.

95. שם עמ' תרטז.

96. סמ"ק סימן קנג וכן הוא בשו"ת פאר הדור לרמב"ם סי' יט, בספר יראים סימן שצט, כלבו

סימן כא, ארחות חיים הלכות תפילין סימן כה ועוד.

97. סי' יט וכן בעיטור ח"ב הלכות תפילין חלק ג' (דף נז' ע"ב).

98. מנחות לד ע"ב.

אמנם רוב הראשונים לא חילקו בכך, וכן מוכח משיטת הראשונים שנביא לקמן לגבי הנחת שני זוגות. וכן נפסק בשלחן ערוך שהמחלוקת היא בין בתפילין של יד בין בשל ראש.

מאז הכרעת השולחן ערוך, שכתב⁹⁹ "ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם", הפסיקה הלכה למעשה¹⁰⁰ היא כשיטת רש"י. ולא ראינו ולא שמענו מי שמניח רק זוג תפילין אחד לפי שיטת ר"ת.

שני זוגות

לעומת הראשונים הנ"ל, ישנה שיטת הסמ"ג¹⁰¹ שלא הכריע במחלוקת, וחשש לשתי הדעות, וכתב:

"וירא שמים חושש משום ברכה לבטלה אם אינו מניח רק כדברי האחד מן הגאונים, הלכך יניח שניהם, שנים של יד בברכה אחת, ואחר כך מניח שנים של ראש בברכה אחת, שהרי יש בראש וכן בזרוע מקום להניח שני תפילין, כדאיתא בפרק המוצא תפילין¹⁰². ואם אינו יודע לכוון המקום ולהניח שניהם יחד, אם כן יניח כדברי האחד של יד ושל ראש ויסלקם מיד ויניח האחרים על סמך ברכה ראשונה, ואעפ"י שמפסיק בין של יד לשל יד ברכת תפילין הראש, זה טוב יותר משלא להניח כלל..."

וכן כתב הרא"ש¹⁰³:

" ולפי שנחלקו בדבר זה גאוני עולם, ותפילין של אלו פסולין לאלו, ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח בו שני תפילין וכן בזרוע, ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שני זוגי תפילין ויניח שניהם..."

והעיד בנו רבינו יעקב בטור¹⁰⁴ שכן נהגו אביו, הרא"ש, ורבו של אביו, המהר"ם מרוטנבורג.

99. או"ח סי' לד סעי' א וכן הסכים הגר"א בביאורו שם ד"ה ומנהג.

100. וכן פסק בשו"ע הרב או"ח סי' לד סעי' ד.

101. סמ"ג חלק מצות עשה מצווה כא כב, הובא במרדכי הנ"ל, וכן במנהיג הנ"ל.

102. עירובין צה ע"ב.

103. פסקי הרא"ש הלכות תפילין סי' ה מודפס בסוף מסכת מנחות.

104. או"ח סי' לד וכן בספר תשב"ץ לרי' שמשון בר צדוק (דיני תפילין אות רעא הוצאת וורשא עמ' 39) העיד על המהר"ם שהניח ב' זוגות כנ"ל

וכן פסק השולחן ערוך¹⁰⁵, והגביל¹⁰⁶ עפ"י שו"ת המהרי"ל¹⁰⁷ ש"לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות".

אמנם החיד"א¹⁰⁸ כמאתיים שנה לאחר השולחן ערוך, כתב והעיד שכבר נפוץ המנהג הזה בארץ הצבי, ואין חוששים עוד ליוהרא בדבר זה. וכן מצאתי בערוך השולחן שכתב¹⁰⁹:

"וגם זה שכתב הבית יוסף דאין לעשות כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות האידנא נתפשטה בכמה מדינות שמניחין תפילין דר"ת ואין בזה יוהרא, ויכול כל אחד לעשות כן ותע"ב".¹¹⁰

לעומת כל הנ"ל, ישנה שיטת הגאון מוילנא¹¹¹ ששלל את החשש לשיטת ר"ת, בטענה שאם באנו לחשוש למחלוקת הפוסקים לגבי סדר הפרשיות כנ"ל, ולצאת ידי חובת כל הדעות עלינו להניח כ"ד זוגות תפילין, ולפי גרסא אחרת אמר ס"ד זוגות תפילין. שכן ישנם עוד מספר מחלוקות בהלכות תפילין, וכל אחת מהן משמעותית לעניין כשרות התפילין. כגון: כיוון הנחת הפרשיות מימין לשמאל או להפך, פרשיות עומדות או שוכבות, תמונת האותיות, צד העור עליו כותבים (מקום שיער או מקום בשר) ועוד, ע"ש החשבון.

שיטת הקבלה עפ"י רבנו האריז"ל:

בספר הזוהר על חלקיו השונים ישנה התייחסות לסוגיא זו במספר מקומות,¹¹² אלא ששם, כמובן, נקראות שתי השיטות בשם עצמי ולא בשם רש"י או ר"ת. שיטת רש"י נקראת "כסדרן", שמונים את סדר הפרשיות "קדש" ו"היה כ"י" וכו', ושיטת ר"ת מכונה "הוויות באמצע", וכדו'.

-
105. או"ח סי' לד סעי' ב.
 106. שם סעי' ג.
 107. סי' קלו הובא בב"י.
 108. ברכי יוסף או"ח סי' לד ס"ק ד וכן בשו"ת חיים שאל ח"א סי' א וכן בספר מורה באצבע סי' ג סעי' סט ועיי"ע קשר גודל סי' ג סעי' כא.
 109. או"ח הלכות תפילין סי' לד סעי' ה.
 110. וכן פסק בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קמד אות ב וח"ו סי' ז וכן בספר שארית יוסף ח"א עמ' תמא ועוד.
 111. עיי' בספר מעשה רב בהוספות בספר כתר ראש אות יח.
 112. עיי' שו"ת מן השמים הוצאת מוסד הרב קוק עמ' מו-מו בהערת העורך אוסף המקורות בזוהר.

והנה, בתיקוני זוהר חדש¹¹³ מובא :

"ובגין דלא בקיאיין אלין דדרא בתראה שויין תרי זוגין דתפילין מספיקא,
דלא ידעין ברזא דא [דתרווייהו אצטריכו]"

ועוד מובא¹¹⁴ :

"ובגין דא מחלוקת בין חבריא בתפילין ... אבל בעמודא דאמצעייתא לית
תמן מחלוקת" ...

בהמשך לדברי ספר הזוהר הנ"ל כותב רבי חיים ויטאל בשם רבנו האר"י ז"ל¹¹⁵ :

"... ובזה נבין דרש"י ור"ת לא פליגי ובי' הסברות הם דברי אלהים חיים,
שלא כדברי החושבים שסברא א' היא האמת והאחרת בטלה, **חלילה**
מלהאמין דבר זה".

וסיכם שיטה זו רבנו יוסף חיים בספרו 'בן איש חי'¹¹⁶ וכך כתב :

"הנה בתחלה היו חושבין מחלוקת זו כשאר מחלוקת שסברה אחת בטלה,
אך בא רבינו האר"י ז"ל והגיד בקבלה מפי אליהו זכור לטוב ששני
הסברות אמת, וצריך למעבד תרווייהו, ומימות משה רבינו עליו השלום
ועד הגאונים היו מניחים בי' זוגות, וכן איתא בגמרא¹¹⁷ מקום יש בראש
להניח בו בי' זוגות..."

מכל הנ"ל יוצא ששתי הסברות אמת ואין אחת נדחית מפני השנייה, אלא
מניחים שני זוגות תפילין כדברי הסמ"ג וכמנהג הרא"ש ורבו שהובאו לעיל, רק
לא מחמת הספק אלא מצד הדין והאמת.

מגדולי הפוסקים הספרדים הביאו שיטה זו להלכה ולמעשה. מהם החיד"א,¹¹⁸
ה"בן איש חי" הנ"ל, רבנו יעקב חיים סופר בעל "כף החיים" בספרו קול יעקב
על הלכות סת"ם,¹¹⁹ ועוד.

113. דף קא ע"ד עיי' בשו"ת חיים שאל ח"א סי' א ויכוח לגבי הנוסחא.

114. דף קכ ע"א.

115. שער הכוונות דרושי תפילין דרוש ו עיי"ש שהעיד על מנהג האר"י להניח שני זוגות
דרש"י ור"ת.

116. הלכות שנה ראשונה - פרשת וירא הלכה כא.

117. עירובין צה ע"ב "אמר רב שמואל בר רב יצחק מקום יש בראש להניח בו שתי תפילין"
וכן ע"ז מד ע"א.

118. שו"ת חיים שאל הנ"ל וכן בספר מורה באצבע הנ"ל וכן קשר גודל סי' ג סעי' כ.

119. אורח חיים סימן לד ס"ק ד.

יש לציין שישנם פוסקים הסוברים שגם על פי חכמת הנסתר יש להניח זוג תפילין אחד כדברי רש"י. כך משמע מדברי המגדל עוז¹²⁰ שכתב:

"וכבר העיר עלינו רוח ממרום ומצאנו מדרש נסתר ונעלם והוצרכנו לשנות מה שהורגלנו ותפסנו והחזקנו בכסדרך".

גם היעב"ץ בספרו מור וקציעה¹²¹ כתב:

"אלו ואלו דברי אלוהים חיים, ומכל מקום הלכה כדברי המרובין, אע"פ שירא שמים יצא ידי כולם. ומצאתי בתיקוני זהר חדש דף י"א ע"ב כלשון הזה "ובגין דלא בקיאיין אילן דדרא בתראה שווין תרי זוגי תפילין", הרי מבואר שלדעת בעל הזוהר אין צריך שתי זוגות, ולא נהגו כן דורות הקדמונים, והנח להם לישראל כמו שנהגו כי בני נביאים הם".¹²²

נפקא מינות

ישנן מספר נפקא מינות בין הפסיקה על פי הפשט לבין הפסיקה על פי הקבלה בהנחת שני זוגות תפילין.

א. הזכרנו קודם את הגבלת השולחן ערוך¹²³ "לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות".

על זאת כתב החיד"א בספרו מורה באצבע¹²⁴:

"יזהר להניח שתי זוגות תפילין בסדר רש"י ובסדר ר"ת והגם דאמרו דיש יוהרא, [זה] היה בזמנם, אבל עתה נהגו הרבה ללובשם, ובארץ הצבי כמעט רוב החכמים והמשכילים קפדי אזוגי ללבשם, וגם כמה בעלי בתים יראי אלוהים לובשים שניהם, ונתפשט המנהג ע"פ כתבי רבינו האר"י זצ"ל שהם חובה ולא משום ספק...".

וכן פסק מרן הגר"מ אליהו נר"ו בספר הלכה, ¹²⁵ וכתב:

120. על הרמב"ם הנ"ל.

121. או"ח סי' לד הובא בשו"ת חיים שאל הנ"ל עיי"ש שהשיג ותמה עליו.

122. גם בספר ערוך השולחן שם סעי' וי"ט הלך בדרך זו עיי"ש שהאריך לבאר מחלוקת זו עפ"י פנימיות התורה.

123. סימן לד סעיף ג.

124. הנ"ל ובאורך בשו"ת חיים שאל הנ"ל.

125. ח"א עמ' 71 הלי' לט.

- "ואע"פ שלפי הפשט לא יעשה כן אלא מי שהוחזק ומפורסם בחסידות. אולם לפי הסוד ששניהם אמת רשאי כל אדם להניחם."
- ב. הרא"ש בפסקיו וכן הובא בטוש"ע,¹²⁶ כתבו :
 "ויכווין בהנחתם : באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצועות בעלמא".
- אבל לשיטת הקבלה אין לכוון את הכוונה הנ"ל, ולא רק שאין לכוון כן אלא שכוונה זו בטעות יסודה, כמובא לעיל בדברי רבינו האר"י ז"ל "חלילה מלהאמין דבר זה".
- ג. הרא"ש בפסקיו, וכן הובא בטוש"ע,¹²⁷ כתבו :
 "לא יניח ב' הזוגות בכיס א', שהאחד מהם הוא חול ואסור להניחו בכיס תפילין, אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס, שלא יתן של זה בזה".
 כמובן, כל זה לשיטת הפשט שרק אחד אמת, אבל לשיטת הקבלה ששניהם אמת, אין איסור בזה שמניחים את שני הזוגות ביחד. וכן פסק החיד"א בברכי יוסף,¹²⁸ וכתב :
 "ולפ"ז יש קצת נוהגים להניח שני ראשי ר"ת ורש"י בכיס אחד ושתי ידות בכיס אחר דתרווייהו קדושים ולא כמ"ש מרן וסיעתו שהאחד חול..."
 וכן הובא בספר בן איש חי¹²⁹ :
- "מי שמנהגו ללבוש רש"י ור"ת ביחד, והוא כורכן יחד להניחם בכיס ..."
- ד. נפק"מ נוספת היא חיוב הנחתם של שני הזוגות יחד. לפי שיטת הפשט שכל חיוב הנחת שני זוגות הוא לצאת ידי הספק, פשוט שאין הנחתם יחד, בו זמנית, מחויבת בדווקא. וכן כתב הסמ"ג הנ"ל, וכן הוא בהגהה במרדכי¹³⁰ בשם רבנו ברוך, וכן נפסק בשו"ע¹³¹ :
- "ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד יניח כדברי האחד של יד ושל ראש. ויסלקם מיד, ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה. וי"א שאם לא יוכל להניח בבת אחת, יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו

126. אורח חיים סימן לד סעיף ב.

127. שם.

128. ברכי יוסף שם ס"ק ד.

129. ש"ר פרשת חיי שרה טו.

130. מרדכי הלכות תפילין דף י ע"ד בהגהה.

131. אורח חיים סימן לד סעיף ב.

בשעת ק"ש ותפלה, ואחר התפלה יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע".

אמנם החיד"א בספר מחזיק ברכה¹³² כתב:

"על פי רבנו האר"י לא יכון מנהג זה להניח תפילין דרש"י ור"ת בזה אחר זה וצריך להניח שניהם כאחד".

וכן פסק בשו"ת ישכיל עבדי¹³³ וכתב:

"דע"פ הסוד צריך ללבוש אותם יחד ... כי ע"פ סודן של דברים אין בו מועיל במה שילבש אותם אחרי התפלה...".

ובצורה יותר חדה כתב בספר מצת שימורים¹³⁴:

"והנה אליבא דהלכתא דאצטריך להניח תרווייהו ביחד רש"י ור"ת, ומי שאינו מניחם יחדיו כאילו לא קיים מצות תפילין כל ימיו... שהשני בחינות תפילין הם אמיתיים ושניהם צריכים להניח...".¹³⁵

וכן הובא בשם ר' מרדכי שרעבי זצ"ל¹³⁶ שהיה אומר, שאדם שאינו מניח רש"י ור"ת ביחד, כאילו לא הניח תפילין מימיו.

שו"ת מן השמים

רבנו יעקב ממרויי"ש (מבעלי התוספות) שאל שאלת חלום על מחלוקת זו. וכך כתב בספרו שו"ת מן השמים¹³⁷:

"ועוד שאלתי על סדר פרשיות שבתפילין, וכך הייתה שאלתי: אנא המלך הגדול הגיבור והנורא חכם הרזים מגלה נסתרות מגיד נעלמות שומר הברית והחסד, הגדל נא חסדך עמנו היום וצווה למלאכך הקדושים להודיעני את אשר נסתפקנו בסדר פרשיות של תפילין. כי יש מהחכמים האומרים הוויות באמצע ואם החליף פסולות, ויש מחכמים האומרים

132. שם ס"ק ב.

133. ח"ח יו"ד סי' ח עמ' צו.

134. מצ"ת שימורים שער תפילין (עמ' רצז הוצאת יריד הספרים תשס"א) הובא בשו"ת חיים שאל הנ"ל.

135. ועיי' בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קמד אות ב.

136. ספר דרך צדיקים ח"ב עמ' 296.

137. סי' ג.

הוויות כסדרן ואם החליף פסולות. ועתה מלך מלכים צווה למלאכך הקדושים להודיעני הלכה כדברי מי, ודברי מי אתה מחבב.

והשיבו: אלו ואלו דברי אלוהים חיים, וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה. הקב"ה אומר הוויות באמצע וכל פמליא של מעלה אומרים הוויות כסדרן. והוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, וזה כבודו בהיות פרשת מלכות שמים תחילה."

משמע מהמהרי"ל,¹³⁸ הובא בבית יוסף,¹³⁹ שהבין בתשובה זו שהלכה כדברי רש"י, ובנוסף הביא לכך עוד ראיות עיי"ש. אמנם החיד"א בשו"ת חיים שאל הנ"ל בהתייחסו לשאלת חלום זו, דחה את הניסיון להביא מתשובה זו ראייה לשיטת רש"י, וכתב: "והדברים סתומים ובכלל אמרו אלו ואלו דברי אלוהים חיים".

אמנם אפשר, לענ"ד, לראות בתשובה זו סיכום לכל השיטות הנ"ל:

- ° כשיטת רש"י, כך סיום התשובה "וזה כבודו בהיות פרשת מלכות שמים [דהיינו שמע] תחילה [לפני והיה אם שמוע]".
- ° כשיטת ר"ת, כך דברי הקב"ה "הקב"ה אומר הוויות באמצע".
- ° כשיטת שני הזוגות מספק, סוף סוף יש להסתפק: כדברי הקב"ה או כדברי פמליא של מעלה.
- ° כדברי רבותינו המקובלים, כך נפתחה התשובה "אלו ואלו דברי אלוהים חיים".

138. שו"ת סי' קלז .

139. סי' לד ד"ה מצאתי בתשובה אשכנזית.

תנ"ך
ואמונה

